Lietuvių kalbos institute saugomoje Gyvosios kalbos vietovardžių kartotekoje užfiksuotas toponimas – Simėnų kaimo kalva vadinama Milžkapiu. 1986 m. jaunųjų žygeivių „Giliukas“ ekspedicijos metu (vadovas V. Almonaitis) apie šią vietą buvo užrašyta trumpa žinutė–padavimas: *Saka, milžiną kuokį čia kavuojen*. Milžkapio pavadinimas įrašytas 1996 m. Lietuvos Respublikos topografiniame žemėlapyje, juo vadinamas čia esantis miškas (9 pav).

XIX a. pabaigos kariniuose topografiniuose žemėlapiuose šiame miškelyje pažymėta koplytėlė. Nustačius apytiksles koordinates, jos aplinkoje atlikti žvalgymai. Aptikti 23 radiniai, kurių dauguma yra XIII–XV a. dirbiniai. Tai skambalo dalis, dvinarė dirželio sagtelė, piniginės apkalas, karolis (10 pav.), ylos (viena jų tordiruotu viduriu), geležinio pentinuko ir neidentifikuojamų dirbinių fragmentai. Tyrimų metu apdegusių dirbinių nerasta, tad visi radiniai veikiausiai iškelti iš apardytų griautinių kapų. Netoli esančiame Simėnų (Ivankių) piliakalnyje 1996 m. žvalgymų metu buvo aptiktas žiedas praplatinta priekine dalimi su sukimo imitacija, kuris datuojamas XIV–XV a. (*KPC PB,* f. 39, a. 1, b. 1334, p. 20). Remiantis šiais duomenimis, tikėtina, kad 2016 m. atrastame kapinyne buvo laidojami piliakalnį naudojusios bendruomenės nariai.

2016 m. archeologinių žvalgymų metu Tauragės, Raseinių ir Šilalės r. savivaldybėse vizualiai ir metalo ieškikliais žvalgyta 13 vietovių. Aptikta akmens amžiaus radimvietė Pabambių kaime, XIII–XV a. Simėnų kapinynas, XVII a. Keterių senkapis. Kitose žvalgytose vietovėse surinkta pavienių radinių, ataskaitoje apie kai kurias iš jų pateikiami gausūs archyviniai duomenys. Tyrimų metu iš viso surasti 72 archeologiniai ir antikvariniai radiniai, jie perduoti į Tauragės krašto muziejų. Žvalgomojo pobūdžio ekspedicijas Raseinių, Šilalės ir Tauragės rajonuose planuojama tęsti.

Field Surveys in Raseiniai, Šilalė, and Tauragė Districts

In August and October 2016, surveys were organised at 13 locations in Raseiniai, Šilalė, and Tauragė Districts in order to search for unknown archaeological sites (Fig. 1). 17th-century Keteriai cemetery (Figs. 2–4), a Stone Age find spot in Pabambiai village (Fig. 6), 13th–15th-century Simėnai Cemetery (Figs. 7–10), and a total of 72 archaeological and antiquarian finds, including an 18th-century coin near Očikiai village (Fig. 5), were discovered.

Gediminas Petrauskas,
Vykintas Vaitkevičius,
Aistė Petrauskienė,
Ernestas Kuckailis

Lietuvos partizaninio karo vietų žvalgymai Radviliškio rajone

2016 m. rugpjūtį Lietuvos laisvės kovos įamžintojų sąjūdis ir VU Istorijos fakultetas surengė penktąją akademinio jaunimo vasaros stovyklą–seminarą „Laisvės kovų atmintis“. Stovyklos metu buvo tęsiami kompleksiniai laisvės kovų kraštovaizdžio Balandiškio apylinkėse (Radviliškio r.) tyrimai (*ATL 2014 metais*, 2015, p. 587–592; *ATL 2015 metais*, 2016, p. 498–510). Grinkiškio ir Šaukoto seniūnijose ieškota naujų ir mažai žinomų Lietuvos partizaninio karo vietų, ypatingas dėmesys buvo sutelktas į išsamius Užpelkių kautynių vietos žvalgymus. Aptikti radiniai perduoti saugoti į ŠAM.

Lietuvos partizanų ryšininkų Sąjų sodyba **Balandiškyje** – vienintelė tyrinėta Lietuvos partizaninio karo įvykius menanti sodyba. 2010 m. archeologiniai tyrimai atlikti buvusio

1 pav. Vokiškos dujokaukės dėklas iš Sajų gyvenamojo namo kamaraitės. G. Petrausko nuotr.

Fig. 1. The German gas mask canister from a small room in the Saja home.

0 5 cm

bunkerio vietoje, kur anksčiau stovėjo daržinė (*ATL 2010 metais*, 2011, p. 523–527), 2012–2013 m. – Sajų gyvenamajame name, jo pasieniuose ir daržinės vietoje (*ATL 2012 metais*, 2013, p. 642–651; *ATL 2013 metais*, 2014, p. 482–489). Nauja tai, kad 2016 m. lapkričio 3 d. dr. Vidmantas Kuprevičius vienam šio straipsnio autorių perdavė žygeivių 2009 m. vasario 15 d. Sajų gyvenamojo namo kamaraitėje, tarp duonkepės krosnies griuvenų surastą vokišką cilindro formos II Pasaulinio karo laikų dujokaukės dėklą (1 pav.). Šis radinys papildo II Pasaulinio karo laikotarpio radinių iš Sajų sodybos sąrašą, tačiau tikslesnė jo istorija ir patekimo į kamaraitę aplinkybės lieka neaiškios.

Bargailių miško (kitaip – Praviršulio Tyrulio) V dalyje, 118, 119 ir 160 kvartaluose ieškota Lietuvos partizanų stovyklos ir kautynių vietos. Stovyklą Bargailių miške ir ten vykusias kautynes 1950 m. prisiminimuose aprašė Lietuvos partizanų vadas Juozas Paliūnas (1918–1952) (*Partizano keliu. Partizano Juozo Paliūno–Ryto prisiminimai*, V., 2012, p. 73–76). 1945 m. birželio pabaigoje jis su savo vadovaujama grandimi apsigyveno pas Povilo Lukšio rinktinės partizanus su rinktinės vado pavaduotoju Vladu Kuročka–*Dūdele* (1923–1946) priešakyje. Stovykla buvo pelkėje prie Valatkaičių kaimo (Radviliškio r.), 1945 ir 1951 m. čia įvyko kautynės; esą iš šios stovyklos buvusi užpulta Ilgižių stribų būstinė, puldinėtas Šaukoto miestelis.

Prieš pradedant archeologinius žvalgymus, išnagrinėti istoriniai topografiniai žemėlapiai (XIX a. pabaigos – XX a. vidurio laikotarpio), nustatyta spėjama iš Valatkaičių ir Janiškių į mišką ir tolyn į Bargailius vedusio Žiemkelio pradžia ir tąsa R kryptimi. Be to, spėta, kad partizanų stovykla vis dėlto galėjusi būti nedidelėje nežymioje salelėje ir, remiantis LiDAR duomenimis, 3 tokios vietos buvo žvalgomos (2 pav.). Vienoje iš salelių (LKS94 X6156394; Y464858) aptiktos 1948 m. 20 kapeikų, 1940 ir 1946 m. 5 kapeikų nominalo TSRS monetos, karabino „Mosin“ tūtelė ir 2 nešauti rusiški 7,62x54 mm kalibro šoviniai, kitoje – keturkampė 1,4x1,5 m dydžio, 0,3 m gylio šulinėlio duobė (LKS94 X6156294; Y465318). Neaišku, kiek radiniai susiję su istorine partizanų stovykla ir kautynių vieta, todėl ateinančiais metais pradėtas paieškas numatoma tęsti.

Grigalaičiuose, 680 m į PV nuo senųjų Grigalaičių kaimo kapinių, 860 m į ŠR nuo Miškinių ežero, prie šio kaimo ribos su Miškiniais žvalgyta Lietuvos partizanų rėmėjų Povilo ir Juzefos Kuraičių, partizanų Jono, Antano ir Petronėlės Kuraičių gimtosios sodybos vieta (LKS94 X6160722; Y459457). Joje išlikę akmeniniai 16x6 m dydžio beveik Š–P kryptimi (30° kampu) orientuoti daržinės pamatai (LKS94 X6160715; Y459430), gili kvadratinė šulinio duobė (LKS94 X6160711; Y459451). 1947 m. sausio 22 d. tardomas Antanas Butkus iš Miškinių kalbėjo, kad Kuraičių daržinėje būta bunkerio, kuriame nuo 1945 m. pradžios iki gegužės mėnesio kartu su broliais J. ir A. Kuraičiais slapstėsi iš A. Butkaus namų atėję Povilas Morkūnas–*Ežerietis* (1920–1953) ir Pranas Juška (g. 1896 m.) (*LYA*, f. K–1, a. 58, b. P–15814, l. 20–21). Aukšta žole apžėlusioje daržinės vietoje bunkerio žymių nepastebėta.

Skerskalnyje, tarp **Grigalaičių** ir **Miškinių** kaimų žvalgyta Lietuvos partizanų bunkerio

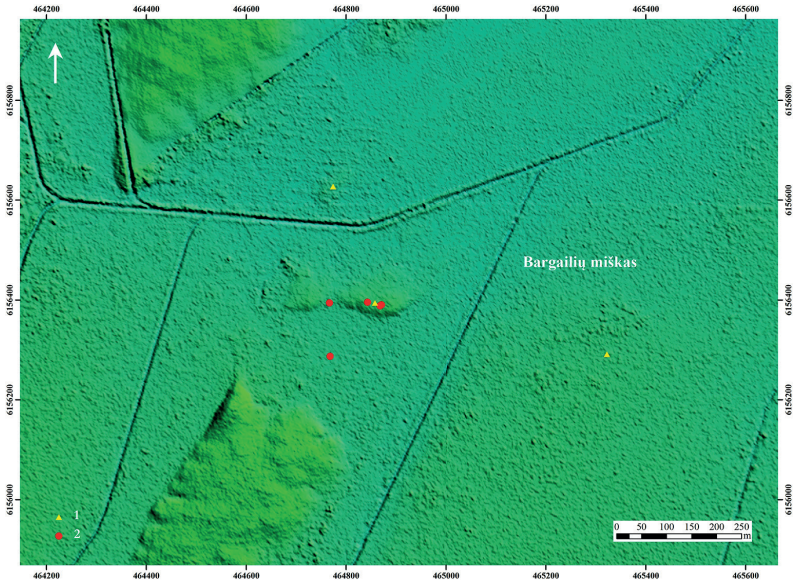

2 pav. Bargailių miškas (Praviršulio Tyrulis): 1 – žvalgytos vietos; 2 – radiniai. G. Petrausko brėž.

Fig. 2. Bargailiai Forest (Praviršulio Tyrelis): 1 – surveyed areas; 2 – finds.

3 pav. Skerskalnio bunkerio duobė iš PR. G. Petrausko nuotr.

Fig. 3. The Skerskalnis bunker pit, as seen from the SE.

vieta. Bunkerio duobė yra spygliuočių miške, smėlingo Skerskalnio V šlaito apačioje, 320 m į P nuo Viktoro Kuraičio sodybvietės, 580 m į ŠR nuo Miškinių ežero Š kranto, 1,1 km į PV nuo senųjų Grigalaičių kaimo kapinių (LKS94 X6161004; Y458788). Bunkerio būta 4 m ilgio (R–V kryptimi), 2,8 m pločio, su L raidės formos 1,7 m ilgio, 0,9–1,2 m pločio įėjimu V gale. R pusėje bunkerio duobė vidurinėje dalyje lyg pagilinta (2,6x1,2 m), pakraščiuose gylis svyruoja nuo 1,2 iki 1,3 m (3 pav.).

Remiantis partizanų ryšininkės Adolfinos Balčiūnaitės–*Ramun*ės liudijimu, bunkeris įrengtas ir naudotas pirmosios partizanų žiemos išvakarėse (pačioje pradžioje). Naktį iš 1945 m. sausio 1 į 2-ąją, kišenėje netyčia susprogus granatai, šioje vietoje žuvo Jonas Kuraitis (g. 1916) iš Grigalaičių, jo brolis Antanas (1918–1948) buvo sužeistas. Be šių partizanų, Skerskalnio bunkeriu naudojosi P. Morkūnas, Petras Butkus iš Miškinių, Viktoras Bakanauskas (1922–1950) iš Paluknio ir Alfonsas Jokūbaitis (1913–1946), gimęs Liepojoje. Bunkerio aplinką patikrinus metalo ieškikliu, apie 9–11 m atstumu į P–PR nuo bunkerio duobės aptikta karabino „Mosin" kulka (4:2 pav.) ir geležinė D raidės formos kelnių diržo (?) sagtis (4:3 pav.). Stačiakampio užapvalintais kampais formos odinio krepšio (?) užsegimo dalis žemės paviršiuje rasta 2016 m. balandžio 22 d. bunkerio vietą lankant pirmą kartą (4:1 pav.).

4 pav. Skerskalnio bunkerio aplinkos radiniai: 1 – odinio dirbinio dalis; 2 – kulka; 3 – sagtis. G. Petrausko nuotr.

Fig. 4. Finds from the vicinity of the Skerskalnis bunker: 1 – part of a leather artefact; 2 – a bullet; 3 – a buckle.

Miškiniuose žvalgyta išlikusi Lietuvos partizanų rėmėjų Antano ir Veronikos Butkų sodyba (jos šeimininkai vėliau daug kartų keitėsi; LKS94 X6160159; Y458794). Ji yra 10 m į PR nuo Miškinių ežero PR kranto, 840 m į P nuo Lietuvos partizanų bunkerio Skerskalnyje, 860 m į PV nuo Kuraičių sodybos vietos. Šiandien pamiškėje stovintis silikatinių plytų gyvenamasis namas apleistas, be durų ir langų stiklų.

1944 m. liepą, Raudonosios armijos puolimo dienomis, Šiluvos pašonėje esančio Zbaro kaimo ūkininkas Kazys Morkūnas, vežime su šienu paslėpęs sūnų – būsimą partizanų vadą Povilą Morkūną, atvežė jį pas A. Butkų į Miškinius (*LYA*, f. K–1, a. 58, b. P–15814, l. 43). Gruodį P. Morkūnas su kitu šiluviškiu partizanu, atrodo, savo svainiu P. Juška, iškasė bunkerį gyvenamajame name po krosnimi (landa buvusi po lova). Be jų bunkeryje iki 1945 m. sausio slapstėsi šeimininkas, jo brolis Petras ir giminaitis Jonas Savickas iš Šaukoto. P. Butkui Betygaloje užsirašius į stribus, A. Butkui išėjus į kariuomenę ar dirbti traktorininku, P. Morkūnui su P. Juška neliko nieko kito, kaip persikelti į bunkerį po Povilo ir Juzefos Kuraičių daržine (*LYA*, f. K–1, a. 58, b. P–15814, l. 20–21, 49, 67).

Užpelkių miške buvo tęsiami 1949 m. rugpjūčio 13 d. kautynių vietos žvalgymai (*ATL 2014 metais*, 2015, p. 587–592; *ATL 2015 metais*, 2016, p. 506–509). 2014 ir 2015 m. aptiktos ginklų dalys, vokiški ir rusiški šaudmenys rodo, kad miško R pakraštyje įvyko dviejų kariaujančių pusių susidūrimas. Tačiau turint omenyje tai, kad prieš Užpelkių miške stovyklavusius 9 partizanus surengtoje MGB karinėje operacijoje dalyvavo 10 automobilių su saugumo struktūrų darbuotojais, atsižvelgiant į operatyvinių tarybinio saugumo bylų, partizanų žvalgybos, kau-

tynių dalyvių Lauryno Mingilo–*Džiugo* ir Viktoro Šniuolio–*Vytvyčio* raportų, pastarojo partizano prisiminimų piešiamą kautynių vaizdą, surastų šaudmenų skaičius atrodo pernelyg mažas. Taip ir liko neatsakyta į klausimą, kodėl tarp surastų šaudmenų tiek daug nepanaudotų šovinių (net 32 šaudmenys iš 71 – neišauti karabino „Mosin" ir 7,62x25 mm kalibro šoviniai), nenustatytos kautynių eigos detalės. Visa tai kėlė pagrįstų abejonių, ar Užpelkių miške surasta kautynių vieta iš tikrųjų yra susijusi su 1949 m. rugpjūčio 13 d. įvykiais.

2016 m. pavasarį tapo žinoma, kad eigulio Broniaus Jakutonio sūnūs, kurie galbūt galėjo suteikti daugiau žinių apie Užpelkių kautynes, jau mirę. Nuspręsta ieškoti kaimyninių kaimų senbuvių, tuo pačiu metu pradėti tikrinti duomenys apie politinius kalinius – partizanų rėmėjus ir laisvės kovos dalyvius. Žinia apie Joną Petrėtį, gyvenusį Užpelkių miško P pakraštyje, šiandien sunykusiame Šarkučių kaime, kalintą ir mirusį 1950 m. Minlage, Komijoje (*Lietuvos gyventojų genocidas. 1949*, Vilnius, 2014, t. IV, p. 97), iš esmės pakeitė Užpelkių kautynių tyrimų eigą. Iš J. Petrėčio baudžiamosios bylos paaiškėjo, kad būtent jis laikytinas partizanų surinktoje Užpelkių kautynių byloje minimu partizanų ryšininku *Dangumi*, jo sodyboje veikė ryšių punktas, iš čia vedė kelias į partizanų stovyklą, kurioje 1949 m. rugpjūčio 13 d. įvyko kautynės.

1949 m. rugsėjo 12 d. Vilniuje tardomas J. Petrėtis kalbėjo apie tai, kad maždaug kilometro atstumu nuo jo namų, Užpelkių miško 11, 12 arba 15 kvartale (iš esmės atitinka šiuolaikinius Užpelkių miško kvartalus 27, 28 ir 31) veikė partizanų štabas (*штаб банд. формирований*), kuriame kovotojai nuolat skaitydavo ir rašydavo (*в моем присутствии, всегда что-то читали про себя и писали*). Ryšininku J. Petrėtis esą tapęs 1948 m. vasarį ar kovą, [J. Paliūnas–]*Strausas* jam suteikęs slapyvardį Žemė ir nurodęs, kad į ryšininkų arba partizanų ištartą slaptažodį *Dangus* jis turįs atsakyti Žemė (*LYA*, f. K–1, a. 58, b. P–18857, l. 200v–201v).

Pradedant archeologinius žvalgymus jau buvo aišku, kad ryšininko J. Petrėčio sodyba buvo ne Užpelkių kaime, kaip manyta 2014–2015 m. ekspedicijų dienomis, o Šarkučiuose. Tiksli nuoroda atrasta 1928 m. Šarkučių palivarko parceliacijos plane (*LCVA*, f. 1250, a. 4, b. 4/184). Remiantis 1949 m. kariniu topografiniu žemėlapiu, J. Petrėčio sodyba buvo 160 m į PR nuo Užpelkių miško pakraščio, 1,2 km į ŠR nuo Medeliukų palivarko (LKS94 X6163395; Y 477486). Šiandien šioje dėmėje tarp laukų žaliuoja trys paskutiniai medžiai.

L. Mingilo braižytą Užpelkių kautynių schemą (žr. *ATL 2014 metais*, 2015, p. 558, pav. 1) palyginus su XIX a. pabaigos – XX a. kariniais topografiniais žemėlapiais, buvo nustatyta, kad partizano nupieštas kelias pro J. Petrėčio sodybą į mišką (ir tolyn – pas minėtus Armonus *Galinuvkoje*) šiandien sunykęs. Vėliau tą patvirtino vietovės apžiūra. Tačiau aplinka – melioracijos kanalas, iškastas žemoje pelkėtoje, alksniais apaugusioje lygumoje, taip pat miško pakraščio kampas ir toliau V esanti kvartalinė linija Š–P kryptimi – rodė, kad L. Mingilo schema gali būti iš naujo perskaityta, ja vadovaujantis tolesnius žvalgymus reikia rengti Užpelkių miško 31 kvartalo PR dalyje.

Rugpjūčio 24 d. akademinio jaunimo stovyklos dalyviai pasidalino į 6 būrelius su metalo ieškikliais ir į Š nuo minėto kanalo pradžios, mišriame spygliuočių ir lapuočių miške su tankiu lazdynų pomiškiu pradėjo kruopščią žemės paviršiaus apiešką. Po kelių minučių pirmosios tūtelės buvo aptiktos prie kanalo, po dešimties – kaip netrukus paaiškėjo – partizanų stovyklos prieigose. Pastarojoje vietoje nuspręsta atlikti detalius paviršiaus žvalgymus. Metalo ieškikliais

5 pav. Užpelkių kautynių vieta iš PR. G. Petrausko nuotr.

Fig. 5. The site of the Battle of Užpelkiai, as seen from the SE.

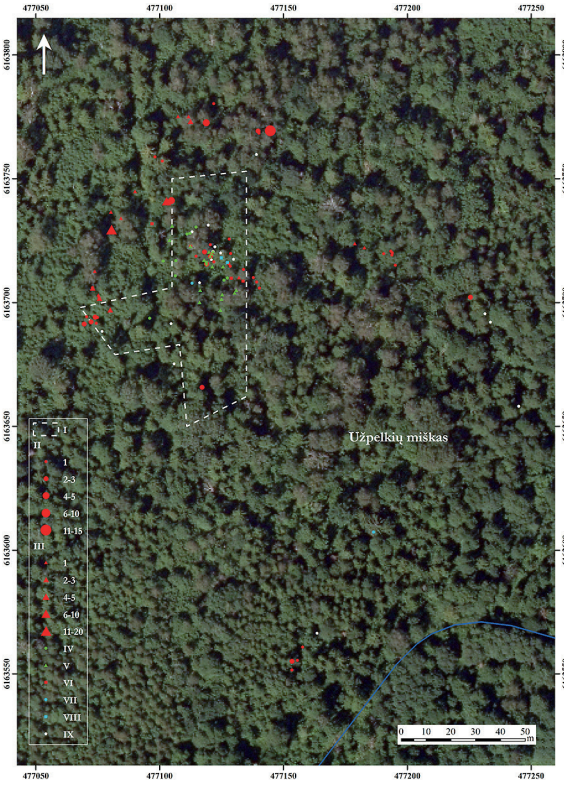

6 pav. Užpelkių kautynių vietos situacijos planas: I – išsamiai žvalgytas plotas; II – rusiškų šovinių tūtelės (7,62x25 mm); III – rusiškų šovinių tūtelės (7,62x54 mm); IV – rusiškų šovinių kulkos (7,62x25 mm); V – rusiškų šovinių kulkos (7,62x54 mm); VI – nešauti rusiški šoviniai; VII – vokiškų šovinių tūtelės; VIII – nešauti vokiški šoviniai; IX – kiti radiniai. G. Petrausko brėž.

Fig. 6. Situation plan of the Užpelkiai battle site: I – thoroughly surveyed area; II – empty Russian cartridges (7.62 x 25 mm); III – empty Russian cartridges (7.62 x 54 mm); IV – Russian bullets (7.62 x 25 mm); V – Russian bullets (7.62 x 54 mm); VI – unfired Russian cartridges; VII – empty German cartridges; VIII – unfired German cartridges; IX – other finds.

ieškota 1949 m. įvykius liudijančių radinių: šovinių, tūtelių, kulkų, granatų skeveldrų, kitų su partizanų stovyklaviete ir kautynėmis susijusių daiktų. Žvalgymų metu buvo tikrinami visi metalo ieškiklių signalai, planuose žymimi visi XX a. vidurio ar senesnių laikų radiniai.

Žvalgymų tikslas – tikrosios Užpelkių kautynių vietos nustatymas ir archeologinių duomenų apie ją rinkimas. Bandyta atkurti išsamų Užpelkių kautynių vietos paveikslą: partizanų ir MGB kareivių šaudymo, puolimo ir atsitraukimo kryptis, įvairias kitas kautynių detales.

Užpelkių kautynių vieta lokalizuota to paties pavadinimo miško P pakraštyje, 31 kvartalo vidurinėje dalyje, 350 m į R nuo 30 ir 31 kvartalą skiriančios linijos, 450 m į ŠV nuo Petrėčių sodybos vietos, 750 m į Š nuo kanalizuoto Srauto dešiniojo kranto, 1,75 km į P–PV nuo Užpelkių kautynes įamžinusio tipinio atminimo ženklo, 1,9 km į PV nuo 2014 m. aptiktos kautynių vietos. Tai gana lygi (H_{abs} 112,20–112,60 m) pušimis ir eglėmis apaugusi vieta (5 pav.).

Žvalgyto ploto V dalyje tankiai auga lazdynai, čia daug sutrūnijusių senų medžių kelmų. Teritorijos R dalyje plyti vasarą sunkiai įžengiamas aviečių krūmais apaugęs miško kirtimas, Š dalyje – aukštos žolės. Kautynių vietoje kas keliasdešimt metrų Š–P kryptimi sukrautos 2–3 m pločio juostos iš nukirstų lazdynų; tai ekspedicijos dalyviams trukdė metalo ieškikliais tikrinti žemės paviršių.

2016 m. Užpelkių miške metalo ieškikliais išsamiai iššvalgytas stačiakampis 90–100 m ilgio Š–P kryptimi, 25–30 m pločio V–R kryptimi plotas ir 20x25–35 m dydžio „išpjova“ jo V dalyje (iš viso – apie 3000 m^2 dydžio teritorija); pavienių radinių aptikta 165x115 m dydžio plote (6 pav.). Žvalgyto ploto V kraštinė iš dalies sutapo su senąja miško kvartaline linija, likusios ribos atsitiktinės, nulemtos žvalgymams skirto laiko.

Iš viso per nepilnas dvi žvalgymų dienas Užpelkių miške aptikti 175 radiniai (7 nešauti šoviniai į ypačiųjų radinių sąrašą neįtraukti). Didžiąją radinių dalį sudaro šaudmenys: 7 rusiški ir 2 vokiški nešauti šoviniai, 117 rusiškų ir 2 vokiškos šovinių tūtelės, 28 rusiškų šovinių kulkos. Iš rusiškų šaudmenų minėtini: 4 7,62x25 mm ir 3 7,62x54 mm kalibro nešauti šoviniai, 67 pistoleto–kulkosvaidžio PPŠ ir 47 7,62x54 mm kalibro šovinių tūtelės. Dar viena tūtelė nuo neiššauto 7,62x25 mm kalibro šovinio – jo kulka nulaužta, parakas išbertas siekiant įkurti laužą (?). Rusiškų šaudmenų radinių grupei taip pat skiriama 11 pistoleto–kulkosvaidžio PPŠ, 15 karabino „Mosin“ ir automato SVT, 2 neaiškių šovinių kulkos. Ant dalies pistoleto–kulkosvaidžio PPŠ šovinių tūtelių įžvelgiamos 1940, 1944 ir 1945 m., 7,62x54 mm kalibro šovinių ar jų tūtelių – 1939 ir 1940 m. gaminimo datos.

Vokiškų šaudmenų rasta gerokai mažiau. Tai 2 9x19 mm kalibro šoviniai su 1940 m. gamybos data ant tūtelės kapsulės, 1937 ir 1939 m. pagamintos karabino „Mauser“ tūtelės. Be to, minėtina tai, kad kautynių vietoje surasta stačiakampė geležies skeveldra primena rankinės granatos dalį.

Su partizanų stovyklaviete ir kautynėmis siejama daugelis kitų radinių: stačiakampė ginklo dirželio (?) sagtis, 2 vokiškos uniformos kelnių sagos (7:1, 2 pav.), karabinas (segiklis), cigaretės kandiklis (8 pav.), 2 švirkšto adatos (9

7 pav. Užpelkių kautynių vietoje rastos sagos: 1–2 – vokiškos uniformos kelnių; 3 – tarpukario Lietuvos susisiekimo ministerijos uniformos. G. Petrausko nuotr.

Fig. 7. Buttons discovered at the Užpelkiai battle site: 1–2 – from German uniform trousers; 3 – from an interwar Lithuanian Ministry of Communications uniform.

0 3 cm

8 pav. Užpelkių kautynių vietoje rastas cigaretės kandiklis. G. Petrausko nuotr.

Fig. 8. The cigarette holder discovered at the Užpelkiai battle site.

0 2 cm

9 pav. Užpelkių kautynių vietoje rastos švirkšto adatos. G. Petrausko nuotr.

Fig. 9. The syringe needle discovered at the Užpelkiai battle site.

0 2 cm

10 pav. Užpelkių kautynių vietoje rastas partizanų žiedas. G. Petrausko nuotr.

Fig. 10. The partisan ring discovered at the Užpelkiai battle site.

0 3 cm

11 pav. Užpelkių kautynių vietoje rastas diržo kabutis-laikiklis su grandinėle. G. Petrausko nuotr.

Fig. 11. The belt clip with a chain discovered at the Užpelkiai battle site.

pav.). Atskiro dėmesio nusipelno sidabro lydinio signetinis žiedas su Vytimi (10 pav.). Žiedo praba – 800, jo priekinė dalis paplatinta, dėžutėje dviem vinutėm pritvirtinta tokio pat sidabro lydinio plokštelė su Vytimi. Dr. Laimai Grabauskaitei atlikus FTIR spektrinę analizę nustatyta, kad dėžutė buvo užpildyta biria medžiaga – klintimi. Žiedo šonai puošti augaliniu ornamentu, dėžutės pakraščiai – įkartėlėmis, nugarinėje pusėje, stačiakampėje įduboje iškaltas užrašas: auksakalio ženklas ir praba – [šešiakampė žvaigždė] 800 L. Remiantis įkalo analogijomis, žiedą nežinomas meistras (auksakalys L.) tarp 1922 ir 1940 m. pagamino Kaune (plg. *Zigfrido Jankausko lituanistinių sidabro dirbinių rinkinys*, V., 2014, p. 150, pav. 118.1). Dabartinė žiedo išvaizda nėra pirminė – plokštelė su Vytimi prie dėžutės pritvirtinta išėmus prieš tai čia buvusią žiedo akį. Atsižvelgiant į dirbinio išskirtinumą ir retumą, žiedas pagrįstai siejamas su vienu iš Užpelkių miške žuvusių 1949 m. vasario 16 d. Deklaracijos signatarų: Petru Bartkumi–*Žadgaila* arba Broniumi Liesiu–*Naktimi*.

Partizanų uniformos dalių ir prie jos nešiotų priedų radinių grupei skiriama tarpukario Lietuvos susisiekimo ministerijos saga su stilizuotų sparnų, sukryžiuotų žaibų ir inkaro atvaizdu, gamykliniu užrašu L.K.J.S.K. · KAUNF · nugarinėje pusėje (7:3 pav.), diržo kabutis–laikiklis su grandinėle (11 pav.) ir sulankstyto žiūronų okuliaro dalis (12 pav.). Pastebėtina, kad aplūžę žiūronai ir analogiška saga rasta tyrinėjant partizanų bunkerį Miknių sodybos klėtelėje Minaičiuose (Radviliškio r.) (*LIIR*, f. 1, b. 6677). Turint omenyje tai, kad Užpelkių kautynėse dalyvavo Minaičių bunkerį įrengę ir jį naudoję Prisikėlimo apygardos štabo nariai L. Mingilas, broliai Vytautas ir Viktoras Šniuoliai, šiame bunkeryje P. Bartkus ir B. Liesis pasirašė 1949 m. vasario 16 d. Deklaraciją, galimos šių

radinių sąsajos kelia ypatingą susidomėjimą.

Likusių radinių ryšys su Užpelkių miške vykusiomis kautynėmis yra sunkiai atsekamas. Iš jų minėtini: atlenkiamas peiliukas, galvaninio elemento dangtelis, ovali grandis, bato pasagėlės (?) dalis, kabliukas ir neaiškios paskirties dirbinys – gaubta stačiakampė ornamentuota plokštelė. Artilerijos sviedinio (?) skeveldra, tikėtina, yra nuo II Pasaulinio karo, o 1961 m. 20 kapeikų nominalo TSRS moneta ir senovinio skaidraus melsvo stiklo butelio dugnas gali būti susiję su XX a. II pusės miško darbininkais ar medžiotojais.

Taigi 2016 m. Užpelkių miško P pakraštyje aptikta tikroji 1949 m. rugpjūčio 13 d. kautynių vieta. Šaudmenų gausa ir jų išsidėstymas, uniformos dalys, kiti Lietuvos partizanų ir MGB kariuomenės susidūrimą liudijantys radiniai suteikia svarbių duomenų apie Užpelkių kautynes, jų apimtis ir eigą.

Žvalgytame Užpelkių miško plote skiriami keli radinių telkiniai (6 pav.). Pirmajame telkinyje, aprėpiančiame apie 40x35 m dydžio teritoriją vidurinėje žvalgyto ploto dalyje, surasta daugelis 7,62x25 mm ir 7,62x54 mm kalibro šovinių kulkų, visi vokiški šoviniai ir tūtelės, su Lietuvos partizanais siejami radiniai: žiedas su Vytimi, tarpukario Lietuvos susisiekimo ministerijos saga, vokiškos uniformos kelnių sagtys, ginklo dirželio (?) sagtis, kabutis-laikiklis su grandinėle, žiūronų okuliaro dalis, adatos ir kt. Aptikti radiniai šią vietą leidžia laikyti partizanų stovyklaviete, o iš šovinių kulkų išsidėstymo matyti, kad čia buvo MGB kareivių šaudymo taikinys (viena pistoleto-kulkosvaidžio PPŠ šovinio kulka rasta įstrigusi medžio kelme). Sprendžiant iš šiame telkinyje surastų 17 pistoleto-kulkosvaidžio, 1 karabino „Mosin“ ir 1 karabino „Mauser“ tūtelės, iš stovyklavietės atsitraukdami partizanai iššovė ne mažiau kaip 19 šūvių. Dar bent 3 rusiški 7,62x25 mm, vienas

12 pav. Užpelkių kautynių vietoje rasta žiūronų okuliaro dalis. G. Petrausko nuotr.

Fig. 12. The binocular lens piece discovered at the Užpelkiai battle site.

7,62x54 mm ir 2 vokiški 9x19 mm kalibro šoviniai buvo pamesti arba specialiai ištaisyti. Klausimas, ar tarp kitų radinių šiame telkinyje surastas žiedas kautynių metu buvo pamestas netyčia, ar stengiantis, kad nepatektų į MGB kareivių rankas, lieka atviras.

Antrasis radinių telkinys puslankiu iš PV, V ir Š pusių juosia pirmąjį, juos skiria 10–50 m atstumas. Šį telkinį išskirtinai sudaro pistoleto-kulkosvaidžio PPŠ ir 7,62x54 mm kalibro (daugiausia – karabino „Mosin“) šovinių tūtelės. Pirmųjų V krašte aptikta 10, Š – 28 (nustatyta, kad iš vienos pozicijos iššauta iki 13 šūvių), antrųjų visame telkinyje surinkta 44. Be to, rasti 2 nešauti 7,62x54 mm kalibro šoviniai: vienas perlūžęs pusiau, kitas brokuotas – šautas, bet nesuveikęs. Šaudmenų radinių išsidėstymas puslankiu sutampa su L. Mingilo schemoje nupiešta MGB kariuomenės puolimo eiga iš PV, V ir Š pusių. Reikia tik pridurti, kad telkinio ŠV krašte aptikta 20 7,62x54 mm kalibro šovinių sankaupa – dvi visiškai iššaudytos apkabos – liudija šioje vietoje buvusią MGB kulkosvaidininko poziciją.

Iš trečiojoje radinių sankaupoje R žvalgytos teritorijos pakraštyje minėtinos 7 pistoleto-kulkosvaidžio PPŠ ir 2 karabino „Mosin“ šovinių tūtelės. Nors ši vieta žvalgyta neišsamiai, aptiktus šaudmenis reikia sieti su iš R pusės vykusiu MGB kariuomenės puolimu. Tuo remiantis manoma, kad šioje vietoje surastą cigaretės kandiklį pametė vienas iš kareivių;

galvaninio elemento dangtelio ir bato pasagėlės (?) dalies ryšys su likusiais telkinio radiniais lieka neaiškus.

Paskutiniąja radinių sankaupa sąlyginai įvardijamos 135–150 m atstumu į PR nuo pirmojo telkinio aptiktos 6 pistoleto-kulkosvaidžio PPŠ šovinių tūtelės ir apie 50 m atstumu iš ŠR nuo jos surasta karabino „Mauser“ tūtelė. Ar šios tūtelės – P–PR kryptimi atsitraukusių partizanų šūvių įrodymas, paaiškės toliau žvalgant Užpelkių kautynių vietą.

Siekiant atkurti išsamų Užpelkių kautynių vietos paveikslą, pradėtus kompleksinius tyrimus būtina tęsti. Archeologiniai žvalgymai turi būti rengiami ieškant MGB kariuomenės pozicijų, puolimo ir partizanų atsitraukimo krypčių.

The Field Survey of Lithuanian Partisan War Sites in Radviliškis District

In 2016, a group of investigators assembled by the Movement for the Memorialisation of the Struggle for Lithuanian Freedom (Lith. *Lietuvos laisvės kovos įamžintojų sąjūdis*) continued the investigation of the freedom struggle landscape in the vicinity of Balandiškis (Radviliškis District) and surveyed new and little known Lithuanian partisan war sites in Grinkiškis and Šaukotas Elderships. Fieldwalking surveys were conducted at the rural birthplace of partisan supporters Povilas and Juzefa Kuraitis and of partisans Jonas, Antanas, and Petronėlė Kuraitis in Grigalaičiai and at the farmhouse of partisan supporters Antanas and Veronika Butkus in Miškiniai. The Second World War German gas mask from the family home of partisan liaison Saja in Balandiškis received special attention (Fig. 1).

The Lithuanian partisan camp and battle sites were sought in Bargailiai Forest (Praviršulio Tyrelis) (Fig. 2) and five 20th-century finds were discovered: unfired cartridges, empty cartridges, and coins. Three finds: a bullet, a belt(?) buckle, and part of a clasp from a leather pouch(?) (Fig. 4) were discovered in the vicinity of the Lithuanian partisan bunker (Fig. 3) surveyed in Skerskalnis, which is between Grigalaičiai and Miškiniai villages.

In order to check the data about the site of the 13 August 1949 Battle of Užpelkiai, a thorough investigation of it was begun (Fig. 5). The site of the partisan camp was determined and archaeological data was collected about the scale and course of the Battle of Užpelkiai: the positions of the MGB troops, their assault, and the retreat of the partisans. Roughly 3000 m^2 were thoroughly surveyed using a metal detector and 175 finds were discovered (Fig. 6). Russian and German unfired cartridges, empty cartridges, and bullets, a button from an interwar Lithuanian Ministry of Communications uniform (Fig. 7:3), German uniform buttons (Fig. 7:1, 2), a buckle, a belt clip with a chain (Fig. 11), a carabiner, part of a binocular lens (Fig. 12), a cigarette holder (Fig. 8), a syringe needle (Fig. 9), etc. were connected with the partisan camp and battle sites. A silver ring with a Vytis, which, it is thought, belonged to one of the signatories of the 1949 Declaration who died at the Battle of Užpelkiai: P. Bartkus or B. Liesis (Fig. 10), received special attention.

Darius Stončius, Zenonas Baubonis, Gintautas Zabiela

2016 m. Lietuvoje rasti nežinomi piliakalniai

2016 m. Darius Stončius tęsė intensyvias ir sėkmingas piliakalnių paieškas (*ATL 2008 metais*, 2009, p. 490–493; *ATL 2015 metais*,